

cornelis lely lezing

CORNELIS LELY LEZING 2009

Bart Fokkens, 8 jaar Stichting Kennistransfercentrum Flevoland

KLIMAAT, WATER EN LAND; NIEUWE KANSEN OF OUDE BEDREIGINGEN?

WELKOMSTWOORD

ir. Arjan Agema, directeur Nieuw Land

Dames en heren, heel hartelijk welkom in De Pijler bij de derde Cornelis Lely Lezing. Mijn naam is Arjan Agema, ik ben directeur van Nieuw Land Erfgoedcentrum en ik ga proberen u vandaag door deze bijeenkomst te leiden. Hartelijk welkom bij deze lezing die – voor het eerst – georganiseerd is door het Kennistransfercentrum Flevoland en Nieuw Land Erfgoedcentrum samen. Het Kennistransfercentrum is in 2000 opgericht om de kennis uit te dragen die Flevoland bijdraagt aan de Nederlandse kennisinfrastructuur. De meest in het oog springende activiteit van het centrum is de Cornelis Lely Lezing. Doel van de lezing is te proberen belangrijke, in Flevoland ontwikkelde wetenschappelijke en technologische informatie en kennis bekend te maken voor het bedrijfsleven en de overheid.

Ik zei al, dit is de derde lezing. In de eerste Lely Lezing is het thema geweest Geomatics en Waterbeheer, de tweede lezing ging over de effecten van dierziekten op de samenleving. Nieuw Land is het museum, archief en studiecentrum hier in Lelystad gevestigd. We proberen voor gezinnen, studenten, scholieren en voor wetenschappers verhalen, presentaties en tentoonstellingen te maken en kennis over te dragen over het Zuiderzeeproject, de waterbeheersing en de inpoldering en inrichting en geschiedenis van Flevoland. We willen graag een platform voor meningsvorming en debat zijn en in die zin is onze betrokkenheid bij deze derde Cornelis Lely Lezing heel logisch.

Ik wil u allen graag hartelijk welkom heten, in het bijzonder de sprekers van vandaag, professor Cees Veerman, commissaris van de Koningin Leen Verbeek en dijkgraaf Henk Tiesinga. De organisatoren van deze lezing zijn er trots op dat u met zo velen bent gekomen. Misschien is het wel aardig te melden dat in de zaal een achterkleinzoon van Cornelis Lely aanwezig is, de heer Willem Lely. Het is inspirerend bij deze bijeenkomst een nazaat van de grote ir. Cornelis Lely welkom te mogen heten. Ik geef graag als eerste het woord aan onze commissaris van de Koningin, de heer Leen Verbeek.

INLEIDING

Leen Verbeek, commissaris van de Koningin in Flevoland

Degenen die zich bezighouden met de hydrologie van ons land en degenen die zich bezighouden met de geologie van ons land realiseren zich alras als zij informatie aangereikt krijgen, dat de neiging die wij als mensen hebben om onze leeftijd, onze levensspanne als maat der dingen te nemen, niet van toepassing is op het onderwerp waarmee wij bezig zijn. Op het moment dat je je realiseert dat onze eigen levenstijd niet de maat der dingen is en je kijkt naar wat er op het grondgebied van Nederland en de omgeving daarvan zich zoal

afspeelt en je verdiept je in de gegevens, dan kom je tot zeer interessante ontdekkingen die er warempel wel toe doen.

Om er een paar te noemen. Nederland is ongeveer duizend jaar geleden begonnen met het in de ogen van buitenlanders idiote idee dat de kustlijn gefixeerd kan worden, daar waar de natuur in alle toonaarden door de millennia heen heeft laten zien dat onze kustlijn een zeer beweeglijke lijn is die op en neer zo zijn plaats kiest naar gelang het niveau van de zee, naar gelang de stroming en het klimaat. Onze kust heeft ruimte nodig, maar die rare Hollanders hebben zich in het hoofd gezet dat ze precies op die kustlijn allemaal steden moeten bouwen. Sinds wij dat soort dingen doen, moeten wij die kustlijn fixeren en we knokken nu al zo'n duizend jaar met die zee, dat die lijn toch echt moet liggen waar wij vinden dat hij moet liggen en niet waar de zee dacht dat hij moest liggen. Dat levert ons een hoop problemen op.

Een ander gegeven dat je ziet in Nederland, als we ook weer zo'n duizend jaar teruggaan, betreft de loop van onze rivieren. De oude loop van de Rijn liep toen via Utrecht richting Katwijk de zee in. Als we kijken naar de geschiedenis van de Rijn dan verzandde op enig moment de monding van die Rijn. Het zand hoopte zich op en het water dat uit Europa via de Rijn naar de zee stroomde kon de zee niet meer in door die verzanding. Daar ligt een belangrijke reden, een belangrijke oorsprong voor het ontstaan van de grote meren in Noord- en Zuid-Holland. Niet alleen, maar het was een belangrijke bijdrage. Al dat zoete water dat er niet uit kon, verspreidde zich over Noord- en Zuid-Holland. Dat vonden de graven van Holland, de edellieden, bepaald niet leuk.

Ondanks dat zij niet beschikten over computers en er waren geen universiteiten, overzagen zij wel de schaal van wat zich voltrok. Zij waren zelfs in staat om met elkaar na te denken: wat voor antwoord geven wij nu op dit verschijnsel? Zij kwamen op de achteraf misschien vanzelfsprekende maar toentertijd redelijk spectaculaire gedachte, dat het misschien wel zinvol was om een nieuwe uitgang te maken. Zij keken naar een heel klein zijarmpje van de Rijn, de Lek. Dat was een heel klein slootje waar ook nog wat water doorliep. Zij gingen met hun schoppen aan het graven om dat hele stuk vanaf Wijk bij Duurstede tot aan Rotterdam open te graven, zodat dat water toch zijn weg kon vinden en Noord- en Zuid-Holland zouden ophouden met vol te stromen met al dat zoete water.

Maar inmiddels lagen daar wel de Schermer, de Purmer, de Beemster, de Haarlemmermeer, u kent al die meren wel. Het was echt een badkuip geworden die volgelopen was met water. Dat was waarachtig een werk van een omvang, maar ook van een kennis en inzicht – realiseert u zich, duizend jaar geleden – dat er niet om loog, dat een effect had op de totale waterhuishouding van dat hele gebied. Het getuigde van lef en inzicht om toentertijd te zeggen: wij gaan zowel bij Lobith als bij Wijk bij Duurstede reguleringssystemen ontwikkelen waarin wij gaan sturen hoe dat water zich mag gedragen, wat wij goed vinden en wat wij fout vinden, zoals wij dat bijvoorbeeld ook bij de kust zijn gaan doen.

Dat heeft een schaal gekend die wij vandaag de dag nauwelijks voor mogelijk houden als wij kijken naar hoe wij met elkaar spreken over de vermeende primitiviteit van de mensen toentertijd. Ik durf daar een groot vraagteken bij te zetten. Dat waren zeer intelligente mensen die wel degelijk wisten waar ze mee bezig waren.

Als we praten met onze geologen, dan kan het nog interessanter worden. Er is mij verteld dat dat verschijnsel dat zich duizend jaar geleden voordeed met de Rijn, een cyclus blijkt te zijn. Je kunt in ongeveer duizend jaar elke keer zien dat de grote waterlopen in ons land met dit type verschijnsel zich hebben verlegd. Je kunt in ons landschap ook de oude waterlopen terugvinden waar duizend jaar daarvoor dat verschijnsel zich heeft voorgedaan en ook weer duizend jaar daarvoor dat verschijnsel zich heeft voorgedaan.

Als we dan kijken naar onze eigen ontwikkeling als mensheid, dan is het interessant te zien dat wij wel degelijk met de nieuwe technieken die ons ten dienste staan door de tijden heen elke keer weer nieuwe vormen vonden om daarmee om te gaan en elke keer de arrogantie of de wijsheid, naargelang je in het dossier zit, opbrachten om te menen dat wij dat wel kunnen managen. We hebben waterschappen, we hebben dijkgraven, en die hebben de

pretentie: dat spelletje kunnen wij wel spelen, dat beheersen wij wel. De natuur komt ongetwijfeld weer een keer met een antwoord.

Het verschijnsel waar we nu in terechtgekomen zijn, de klimaatverandering, waarbij vooral de snelheid van de verandering als een groot probleem wordt ervaren. Deze immense verandering roept vraagstukken op waarover we met elkaar in gesprek raken. Dat doen we weer, ik zou bijna zeggen met datzelfde enthousiasme, met diezelfde arrogantie: dat kunstje klaren we wel met elkaar. Je ziet ook in alle rapporten, en u krijgt daar straks een presentatie van, dat we in staat zijn om gedachten te ontwikkelen hoe je daarmee op een verstandige manier zou kunnen omgaan en we voegen daar nog een extra element aan toe, wat overigens die graven van Noord- en Zuid-Holland duizend jaar geleden ook al deden: wij willen er graag ook nog wat aan verdienen.

Dus het gaat niet alleen om de vraag: hoe kun je zo'n systeem en zo'n stelsel nu met elkaar op een goede manier ontwikkelen, zodat het land redelijk bewoonbaar en bewerkbaar blijft. Het zou toch heel aardig zijn als we dat ook nog op een manier kunnen doen dat we er wat aan kunnen verdienen. En als we door onze geschiedenis heen kijken, dan blijkt dat een haalbare doelstelling te zijn. Het gaat om mega-investeringen, het gaat om mega-inzichten, maar als je dat met z'n allen goed doet, dan heeft dat een enorme impact op het functioneren van de samenleving en ook de economie. Dan biedt dat soms kansen die zo uniek zijn, in ons geval zo Hollands, dat je je daarmee ook onderscheidt ten opzichte van andere plekken in de wereld, omdat die manier van functioneren elders niet voorkomt.

Ik geloof zelf dat we opnieuw op een dergelijke drempel staan met z'n allen. Natuurlijk, de problematiek waar het vandaan komt is wereldwijd, maar de vertaling in de Nederlandse context en de verwerking daarvan in wat ik noem de Nederlandse traditie bieden kansen en mogelijkheden die op dit moment volop in discussie zijn en die natuurlijk allerlei problemen genereren. Maar het is wel een echt Hollands spelletje.

Velen van u weten, ik reis vrij veel over de wereld. Ik kom in allerlei landen en dan raak je daarover in gesprek. Dan kom je in landen waar enorme vulkanen gigantische problemen veroorzaken, maar de mensen die daar wonen zijn zo gewend om te gaan met dat vulkanisme, dat ze daar verhalen over hebben; ze hebben liever een vulkaan naast de deur dan het probleem van die rare Hollanders, waar je onder de zeespiegel mag wonen. Of als je in landen komt waar zich veelvuldig aardbevingen voordoen en met de inheemse bevolking praat. Zij kunnen heel relativerend spreken over dat soort natuurverschijnselen en hebben vormen gevonden om daarmee om te gaan. Ze moeten er niet aan denken dat ze in zo'n Nederlandse situatie onder de zeespiegel zouden moeten wonen met de dreiging van het breken van de dijken.

Ik was op bezoek bij de Wereld Jamboree in Dronten een hele tijd geleden en raakte in gesprek met Zwitsers. Zij hadden hun tenten op plateaus op palen gebouwd op een hoogte dat als de dijk zou breken, ze dan nog net boven het water zouden zijn. Het was geen geintje, dat dacht ik eerst. Het was voor hen een serieuze bezigheid.

Wij Nederlanders, en dat betoog ik ook in het buitenland, hebben daar wel plezier in. Wij vinden dat probleem wel een interessant probleem. U hebt er ook plezier in, want anders had u niet hier in de zaal gezeten. U vindt dat een interessant thema. Laten we met elkaar eens puzzelen, laten we met elkaar eens nadenken: hoe kunnen we dat kunstje nu goed doen?

Dat betekent wel dat we ons ook een aantal vraagstukken op de hals halen. Als we kijken naar de debatten rond Markermeer/IJmeer en eventueel de verhoging van het peil, als onderdeel van een veel groter plan – vergeet dat vooral niet, het is niet een op zichzelf staande gedachte van iets leuks dat we zouden kunnen doen; het is onderdeel van een veel complexer en grootschaliger plan – dan is een van de dilemma's waarin we terechtkomen, waarin ik als bestuurder terechtkom, de schaduw die zoiets vooruitwerpt.

De tijd die je nodig hebt om het met elkaar eens te worden over de vraag óf je dit moet doen en hoe je dat dan doet ten opzichte van de autonome ontwikkelingen die we al in gang

hebben gezet, maar waarvan je zou kunnen zien aankomen dat als we met elkaar zouden beslissen dat dat peil omhoog moet, een aantal van die ontwikkelingen niet slim zijn.

Laat ik u een voorbeeld geven waar wij in Nederland in het verleden een niet slim besluit genomen hebben als we kijken naar de problematiek van de afvoer van het zoete water uit Europa. Door de klimaatverandering nemen de regenbuien toe, dat is u allemaal bekend, er valt meer en sneller water, dat wordt meer en sneller afgevoerd. Als we kijken naar het Ruhrgebied, dat is compleet versteend. Daar waar vroeger het water in de grond zakte en de grond dat mondjesmaat afgaf, stroomt het nu in één keer in een grote golf door de rivier naar beneden. Dus eens in de zoveel tijd hebben we extreem hoge waterstanden.

De studies die door het Rijk gemaakt zijn: hoe gaan we om met die waterstanden, komen tot op zich voor de hand liggende conclusies: we hebben meer uitlaten nodig, je redt het niet meer met alleen maar de Lek en wat we verder hebben. Dan komen we tot de ontdekking dat er nog een oude zijtak ligt van de Rijn, die bij Veenendaal aftakt en ook naar het IJsselmeer loopt, door de Gelderse Vallei. Dat is eigenlijk een perfect ding, dat ligt er kant-en-klaar, kun je zo openmaken en bij hoog water zou je ervoor kunnen kiezen om die extreme hoeveelheden door die tak langs de ouderwetse manier naar het IJsselmeer te laten stromen.

Maar dan hadden we nooit Veenendaal moeten bouwen, want die gemeente ligt precies bij de monding van die oude tak. Even niet over nagedacht. Over dat soort fouten moeten we rond het IJmeer, Markermeer, IJsselmeer wel met elkaar nadenken, dat je door ontwikkelingen die op zich nu logisch lijken geweldige barrières kunt opbouwen voor oplossingen die in feite heel erg voor de hand liggen, maar waar we misschien nog niet helemaal aan toe waren.

Daarom ook vind ik het belangrijk dat lezingen als deze gehouden worden, zodat het bewustzijn: waar zijn we mee bezig en wat is het effect daarvan, bij ons toeneemt, hoewel ik me tegelijkertijd wel zorgen maak, dat als je te lang moet discussiëren over welke oplossingen we uiteindelijk gaan kiezen, je dan ook mogelijkerwijs ontwikkelingen stopzet. Het stagneert, want je durft niet goed meer te kiezen. Dan komen we in het hoofdstuk dat we in vakjargon noemen 'no regret-maatregelen': laten we dan datgene doen waarvan we zeker weten dat we daar later geen spijt van krijgen. Maar dat zet wel degelijk een rem op de ontwikkeling.

Dat zijn vraagstukken waar we voor staan. Dat zijn vraagstukken waarvan ik hoop dat u door de lezingen door twee echte deskundigen die u straks gaat horen, gevoed wordt in het denken daarover, zodat we met z'n allen een goed gevoel erbij krijgen hoe je hiermee op een verantwoorde manier kunt omgaan. Dat wilde ik aan u kwijt. Dank voor uw aandacht.

INLEIDING OP DE LEZING VAN DE HEER VEERMAN

door de heer Agema

Ik zeg de heer Verbeek dank voor zijn mooie inleiding. Ik weet niet helemaal of zijn inleiding de bestaande vooroordelen ten aanzien van Veenendaal nog verder ondersteunt, maar daar moet het vanmiddag niet verder over gaan. Ik wil graag onze hoofdspreker voor vandaag die de Cornelis Lely Lezing gaat uitspreken bij u introduceren.

Professor Cees Veerman, landbouwer, econoom, politicus, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Brabant en aan de Erasmus Universiteit, in het verleden lid geweest van de Raad van Bestuur van de Wageningen Universiteit en Research Centrum, CDA-minister van Landbouw, Natuur en Visserij tussen 22 juli 2002 en 21 februari 2007, waarnemend dijkgraaf voor het Waterschap De Grote Waard geweest. Hij werd in september 2007 gevraagd als voorzitter van de Staatscommissie Duurzame Kustontwikkeling, in de volksmond ook wel de Deltacommissie genoemd, een commissie waarin de wetenschap, het bedrijfsleven en het bestuur gezamenlijk nadachten over de toekomst van onze waterveiligheid.

Op 3 september 2008 is het rapport van de commissie gepresenteerd en daarover gaat de heer Veerman nu het een en ander vertellen. We zijn zeer vereerd dat u deze Cornelis Lely Lezing wilt uitspreken. Ik geef u graag het woord.

KLIMAAT, WATER EN LAND: NIEUWE KANSEN OF OUDE BEDREIGINGEN

Prof. dr. Cees Veerman, voorzitter van de Staatscommissie Duurzame Kustontwikkeling

Dames en heren, mijnheer de commissaris van de Koningin, mijnheer de burgemeester, mijnheer de oud-burgemeester, heren dijkgraven.

Ik vind het prettig om de derde Cornelis Lely Lezing te houden. Het enige wat ik met Cornelis Lely deel is zijn voornaam, maar misschien ook een klein beetje het werk waarmee we ons bezighouden, al wil ik me nog niet in de schaduw van hem stellen. Een groot man die Nederland ingrijpend heeft veranderd in de traditie zoals de commissaris van de Koningin zojuist in grote trekken, in een termijn van duizend jaar, schilderde.

De vraag is natuurlijk: waar wil je met Nederland naartoe? Dan zijn er altijd mensen die zeggen: dat maken we zelf uit. Anderen zeggen: dat moet je maar afwachten. Waar het om gaat is de verandering die met name het klimaat op ons land zal uitoefenen. Daar zijn we mee begonnen.

Ik heb als titel gekozen 'Nieuwe kansen of oude bedreigingen?'. Meestal zeggen ze oude bedreigingen en nieuwe kansen. Bij ons staan de kansen voorop. Dit is ons land: we zijn voor tweederde overstroombaar, er wonen daar negen miljoen mensen en we verdienen daar 65% van ons bruto nationaal product. Ongeveer 1.800 – 2.000 miljard euro is er geïnvesteerd, in infrastructuur, in huizen, fabrieken. Kortom, dat is ons productief kapitaal en dat ligt dus onder de zeespiegel.

Daar liggen we niet van wakker, want daar hebben we voorzieningen voor getroffen. Wij – de leden van onze commissie – werden gevraagd door de staatssecretaris als een Staatscommissie te opereren. Dat wil zeggen, we werden door het kabinet benoemd. Er zijn allerlei commissies, maar wij kregen een bijzondere status, de Staatscommissie. Dat hebben we ook onmiddellijk op al het briefpapier gezet, want je dient ons maar even serieus te nemen, dames en heren.

Een Staatscommissie wordt door het kabinet ingesteld, dus ook door de minister van Binnenlandse Zaken en de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, maar met name het kabinet met de vraag: als we de signalen die worden afgegeven rondom de klimaatverandering serieus nemen, wat betekent dat dan voor de veiligheid van laag Nederland en wat betekent dat voor de zoetwatervoorziening in Nederland in de komende eeuw, eigenlijk in de komende twee eeuwen?

De Chinezen hebben een spreekwoord: voorspellen is moeilijk, in het bijzonder als het de toekomst betreft. En ons wordt gevraagd om 200 jaar vooruit te kijken. We hebben gezegd: dat vinden we wel heel veel. Overigens opmerkelijk natuurlijk dat een politicus vraagt om 200 jaar vooruit te kijken. Ik was in Den Haag gewend dat twee uur vooruitkijken al een hele kunst was en als u vorige week de beschouwingen hebt gevolgd, daar was soms twee minuten al heel wat.

Het getuigt wel van het diepe inzicht en de zorg die er bij de regering bestaat over de gevolgen van klimaatverandering voor ons lage land.

Nu kun je, en dat heeft de commissaris al goed gedaan, kijken naar hoe Nederland is ontstaan. Dan zie je dat de duinenrij die daar ligt al in een heel vroeg stadium is ontstaan. Hij is wel een beetje verplaatst, maar is toch vrij stabiel. Eigenlijk is de verandering in Nederland gebeurd binnen die duinenrij en binnen het hoge deel van Nederland; de Hoge Veluwe en de hoge gronden van Drenthe en van Brabant en Limburg.

Daar is Nederland zo'n beetje gemaakt. Kleine gedeeltes, zoals Walcheren, Zeeuws-Vlaanderen en delen van Goeree-Overflakkee, met name de kop van Flakkee, die onderdeel uitmaken van de kust, bestonden natuurlijk al lang, maar in feite is alles daarna gemaakt. Dat is ook de reden dat we zo welvarend zijn geworden, want we liggen aan de uitersten van drie grote rivieren, de Rijn, de Maas en de Schelde. De Schelde, en daarvan weten we allemaal hoe het zit de laatste tijd, delen we met de Belgen. Dat was al toen De Nederlanden nog één waren. Bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was het nog niet een probleem. Dat is later wel een probleem geworden en dat zal ook wel weer worden opgelost.

De vraag kwam dus naar ons toe: wat moeten we nu doen om de klimaatverandering het hoofd te bieden? Wij hebben gezegd: laten we eerst eens kijken hoe het staat met de dingen die gedaan zouden moeten zijn naar aanleiding van de grote ramp van 1953, en hebben wij onderzocht hoe het met de waterkeringen stond. Indertijd zong Wim Kan: "Kunnen we Waterstaat nu niet eens vragen hoe het met het water staat?"

Wij zijn daar wel van geschrokken, want de achterstand in de veiligheid van de waterkeringen is buitengewoon omvangrijk. De waterkeringen zijn voor 30% beneden de maat en dan vooral in het rivierengebied, maar ook in delen van Zuidoost-Nederland en in delen van Friesland. En bijvoorbeeld de Afsluitdijk voldoet niet aan de normen die in de jaren zestig als gevolg van het werk van de eerste Deltacommissie zijn geformuleerd.

In de tweede plaats is de economie met een factor zes gegroeid sinds de jaren zestig en is de bevolking met 50% toegenomen. Je zou dus kunnen zeggen: het te beschermen belang is enorm toegenomen. Ik zei zojuist al, 2.000 miljard euro. Nu schrikken we tegenwoordig niet meer zo van de miljarden, maar 2.000 miljard is natuurlijk een kolossaal bedrag, nog los van de kosten van mensenlevens die op het spel staan.

De waterkeringen voldoen dus voor 30% niet aan de normen. Erger nog: van 25% weten we het niet precies, dus als je die erbij zou tellen, dan zou je kunnen zeggen dat bijna de helft niet of nauwelijks of misschien niet aan de maat is. Dat is toch wat. U kunt gerust zijn, er ligt een Afsluitdijk die dan wel niet aan de normen voldoet, maar er ligt nog een dijk tussen uw woning en de Afsluitdijk en die is wel goed. Voor het geval er iemand ongerust mocht worden en onmiddellijk de zandzakken gaat inslaan: dat is niet nodig.

Het is wel een feit dat deze mededeling en het feit dat de normen verouderd zijn, twee vraagstukken zijn die nog helemaal niet in het zicht waren van onze eigenlijke opdracht. Onze eigenlijke opdracht was: wat doet nu die klimaatverandering. Dus er kwamen drie dingen: achterstand in de veiligheid van de waterkering, de normen zijn achterhaald en ook nog, en daar ging het in feite om, wat doet nu die klimaatverandering ten opzichte van veiligheid.

Het is dus buitengewoon urgent. Je kunt niet zeggen: ach, die klimaatverandering. Er zijn mensen die dat nog betwisten, en niet de minsten trouwens, die zeggen: maar stel je voor, dat gaat maar langzaam aan; dat gaat met een centimetertje, 0,8 centimeter per jaar; dat merk je nauwelijks. Dat is ook zo. Het is net als met dikker worden, dat merk je ook nauwelijks. Het gaat wel langzaam, maar het gebeurt natuurlijk wel.

Bij die andere dingen gevoegd, is er dus echt urgentie. Wij hebben ons best gedaan om die drie dingen in samenhang met elkaar te bespreken en ons niet alleen te concentreren op de vraag: wat doet de klimaatverandering.

Als je naar die klimaatverandering kijkt en naar de effecten daarvan op de zeespiegel, dan kom je op een heel controversieel pad. Laten we eerst eens kijken naar de discussie over wat de oorzaak is van die klimaatverandering. Daar is men het nog lang niet over eens, maar in den brede zegt men: dat is de uitstoot van kooldioxide. De uitstoot van broeikasgas zoals we dat kennen en dat we met z'n allen uitademen. Auto's doen het, maar wij ook, en koeien. Koeien ook nog CH₄; wij trouwens ook en dat is 200 keer zo ernstig voor het broeikaseffect als kooldioxide. En dan hangt het ook nog samen met de waterdamp.

Dat hele atmosferische complex, de deken die rondom de aarde ligt, wordt als het ware een beetje dikker in de zin dat zonnestraling die er doorheen komt, niet voldoende terugstraalt de atmosfeer weer in en daardoor een opwarming veroorzaakt. Een opwarming die statistisch gezien niet te ontkennen valt. In orde van grootte moeten we rekenen dat we zomers krijgen als de zomer van 2003 en dat we over ongeveer 20 jaar zomers krijgen zoals die van 1976. Die kunt u zich nog wel herinneren, denk ik, een buitengewoon langdurige droogte. En wat we nu meemaken, het is al 2,5 maand droog in West-Nederland. Dat zijn buitengewone omstandigheden die aangeven dat er wel wat aan de hand is.

De opwarming van de aarde heeft consequenties voor de zeespiegel. Dan denkt iedereen: dan smelten de Noord- en Zuidpool af en dan wordt natuurlijk de zeespiegel hoger, want dat ijs smelt. Dat is niet het geval. Dat maakt niets uit. Archimedes; of iemand die wel eens whisky on the rocks drinkt, die weet het ook. En als u het niet vertrouwt dan neemt u er straks één en kijkt u even.

Er zijn twee andere dingen die wel wat uitmaken en heel veel uitmaken. Dat is in de eerste plaats het landijs op Groenland. Groenland is een heel groot land met heel weinig mensen. Tegenwoordig een zelfstandig land. Ze hebben net genoeg mensen geloof ik om elke bestuursfunctie te kunnen bezetten. Daarop liggen kilometers ijslagen en als je de contouren van die ijslagen bezielt vanuit de satelliet, vanuit grote hoogte en zet die tegen elkaar af, dan zie je dat dat landijs krimpt. Dat kalft als het ware aan de randen af. Dat zoete water vloeit in zee en dat verhoogt de zeespiegel.

Je zou zeggen: een beetje ijs dat smelt. Als al het ijs van Groenland zou smelten dan zou de zeespiegel 5 à 6 meter stijgen wereldwijd. Dus dat doet er wel degelijk toe. Het tweede belangrijke effect van de opwarming van de aarde is simpelweg de thermische uitzetting van water. Water dat warmer wordt zet uit. Die twee elementen zorgen voor de zeespiegelstijging.

Het afsmelten van dat ijs heeft nog andere effecten. Het kan ook de loop van de zeestromen beïnvloeden van zout en zoet water, van koud en warm water, waardoor bijvoorbeeld de Atlantische stroming die ons van zo'n mooi klimaat voorziet, anders gaat lopen. Dat zou bij ons tot gevolg kunnen hebben dat er weer een nieuwe ijstijd ontstaat. Dat weten we niet. Wat we wel weten is dat de zeespiegel als gevolg van de opwarming zoetjes aan stijgt. De vraag is hoeveel.

Het KNMI had dat in 2006 uitgerekend en dat kwam op maximaal aan het eind van deze eeuw op 80 cm. Wij hebben dat opnieuw gedaan. We zijn opnieuw gaan rekenen met de nieuwe modellen, nieuwe gegevens en met wereldwijde expertise. We hebben dat niet op de rand van een krant uitgerekend, zoals sommigen wel hebben gesuggereerd. De beste mensen over heel de wereld zijn erbij betrokken geweest.

Wij komen tot systematisch hogere schattingen. De nieuwste schattingen, want dit is inmiddels alweer een jaar of anderhalf oud, wijzen uit dat het aan de voorzichtige kant is wat we hebben gezegd. Dan komen wij uit op tussen 1,30 meter maximaal en 80 cm minimaal, eind van de eeuw. Dat is er maar zo. Kinderen die nu geboren worden, hebben een levensverwachting van honderd jaar. Dus die gaan dat meemaken, die krijgen daar de invloeden van.

Wij hebben gezegd: wij denken dat het halverwege de eeuw 40 cm is; wij denken ook dat het aan het eind van de eeuw tussen 65 cm en 1,30 meter is. Als we dan iets moeten zeggen over het jaar 2200, dan zijn dat meters. Maar het is heel onzeker.

Dat is één ding, de zeespiegelstijging, maar de rivierafvoeren dan? De rivierafvoeren zijn zo mogelijk nog ingrijpender. De commissaris zei het net al, door verandering van het weer treedt er verandering op van de regenvalpatronen. We denken dat er door de opwarming in de winter minder sneeuwdek zal zijn in de Alpen. De neerslag die er valt zal meer in de vorm van regen zijn dan in de vorm van sneeuw.

Als er al sneeuw valt is het minder en smelt het sneller af en komt er dus een grotere afvoer van water in kortere tijd via de Rijn. Dat zou wel eens kunnen oplopen tot ongeveer 18.000 m³ per seconde aan het eind van deze eeuw. Maar 16.000 m³ is al binnen handbereik. Dat zijn onvoorstelbaar grote hoeveelheden die dan via de Rijn binnenkomen. Deze moeten voor 1/9 via de IJssel, 2/9 via de Neder-Rijn en de Lek en 6/9 via de Waal en vervolgens de Merwede naar de benedenloop van de rivieren. Dat geldt ook voor de Maas. Voor de Maas denken we dat dat kan oplopen tot 4.600 m³ per seconde.

Dat betekent voor Zuid-Limburg en voor het hele Maasstroomgebied, de Grensmaas en de Zandmaas, grote consequenties. In de zomer is het precies andersom. Dan zal er door de droogte minder rivierafvoer zijn. Bovendien is er dan meer behoefte aan water, water voor de land- en tuinbouw, voor de industrie, en zal de scheepvaart in problemen komen. Je zult dan andere scheepstypen moeten ontwikkelen op termijn met minder diepgang en op een andere wijze geconstrueerd.

Dit, gecombineerd met zeespiegelstijging, betekent dat de zoutindringing van de zee in de zomer veel verder zal zijn dan nu. De onderstroom van het zoute water en de bovenstroom van het zoete water dringen verder het land in en modelberekeningen wijzen uit dat dat wel zo ver zou kunnen zijn als tot Arnhem in een droge zomer. Dat heeft grote consequenties niet alleen voor landbouw en natuur en voor de industrie, maar ook voor de hele drinkwatervoorziening.

Het grote inlaadpunt voor het hele debiet van Rotterdam en ook van de Haagse duinwaterleiding ligt namelijk aan de Maas, ongeveer ter hoogte van Gorinchem. Dat betekent dat daar grote zorgen zijn over de vraag op welke wijze we de zoetwatervoorziening kunnen veiligstellen voor basisfuncties die er zijn. Dat zou een consequentie voor de rivier kunnen zijn.

Nu wil je dat aanpakken en wil je eraan gaan werken om dat te voorkomen, om dat op termijn het hoofd te bieden. Dat is op zichzelf een groot verschil met het verleden. De eerste Deltacommissie was het resultaat van een ramp. Er was voldoende gewaarschuwd door Waterstaatsingenieurs in de jaren twintig en in de jaren dertig en ook nog een aantal jaren na de oorlog, dat de situatie van de dijken kritiek was en dat wanneer kwade omstandigheden zoals storm en springvloed bij elkaar zouden komen, de dijken het niet zouden houden.

Dat is allemaal weggewuifd: ja, onheilsprofeten, we hebben wel wat anders aan ons hoofd, altijd weer die Waterstaatsmensen die nooit geld genoeg hebben; weggewuifd. Het is gebeurd. Het is gebeurd in één keer: 1.836 en sinds kort weten we 1.837 mensen. Er is een baby verdronken die nooit geregistreerd is. Dat is onlangs uit naspeuringen gebleken, zoveel jaar na dato.

Het heeft een enorme impact gehad, een enorme indruk gemaakt tot op de dag van vandaag. Niet alleen in Zeeland maar ook in Zuid-Holland en in Friesland en Noord-Holland. Een deel van de discussie rondom de ontpoldering van de Hedwigepolder vindt daarin enigszins zijn oorzaak. Je gaat toch niet een polder die je aan de zee hebt ontruikt weer voor natuurdoeleinden laten onderlopen?

Dat vraagstuk doet zich nu niet voor, want de regering heeft gezegd: in het licht van wat we nu weten, moeten we dat voor zijn. Niet eerst een ramp nodig hebben om vervolgens te gaan beginnen. Overigens, die duizend jaar oude traditie die de commissaris daarnet noemde verdient wel een pluim, want daar hebben we iets aan overgehouden: een bestuurlijke structuur die tot op de dag van vandaag zijn nut bewijst: de waterschappen.

De commissaris dichte ze geloof ik enige arrogantie toe; zo beluisterde ik het. Dat is niet het geval. Ik denk dat de burger wel eens denkt dat de waterschappen arrogant zijn, maar de waterschappen hebben in de loop van deze tientallen eeuwen bewezen een bestuurlijke structuur te zijn die ervoor zorgdraagt dat ondanks alles, er altijd veiligheid is, voldoende water en voldoende waterafvoer.

Ik geef u de verzekering dat als de zorg voor de waterkeringen of de zorg voor het peilbeheer zou moeten concurreren met schoolboeken of gezondheidszorg, de situatie behoorlijk beroerder zou zijn dan hij nu is. Wie zou dat willen ontkennen? Dat kan straks in de discussie, maar dan heb ik nog een paar argumenten.

Weet u hoe we dat zo goed aan de weet zijn gekomen? Dat zijn we aan de weet gekomen toen we naar Amerika gingen. Wij waren twee weken geleden in de Verenigde Staten, in New York, bij het grote Watercongres dat daar werd gehouden. Daar was trouwens bestuurlijk Nederland royaal vertegenwoordigd, want vierhonderd jaar geleden was Henry Hudson daar naartoe gevaren en we vonden toch dat bestuurlijk Nederland dat niet over zijn kant kon laten gaan, dus ik struikelde daar over de gedeputeerden. Niet over kabinetsleden want die moesten thuisblijven, heb ik begrepen. De grote baas had gezegd: het is mooi geweest. Wie heeft het nu over gebrek aan daadkracht?

Op die conferentie was het Senaatslid van Louisiana en die zei: "Beste mensen, heb nu één ding goed voor ogen, het systeem dat jullie in Nederland hebben, heeft jullie altijd droog gehouden. Natuurlijk, kraken en piepen en lasten en duur en niet nodig. Maar wij hadden niets. Bij ons moesten de Civil Engineers van het US Army Corps concurreren met de onderhoudsgelden met al het andere dat in het budget zat en dat verloren ze altijd. Daar heb je de gevolgen. Wees zuinig op je bestuurlijke structuur."

Dus als er ooit nog eens waterschappen komen in de Verenigde Staten, dan zijn daar interessante vacatures. Ik begrijp dat gedeputeerden uiteindelijk allemaal dijkgraaf worden en die waterschappen zijn maar aan het fuseren, dus dat wordt allemaal dun. Ik kan er zo vier noemen, als u soms twijfelt.

Wij hebben gezegd: als je dat dan aanpakt, preventief vanuit de filosofie we gaan beginnen voordat er een ramp is, op welke manier doe je dat dan en volgens welke filosofie? Want de oude filosofie was toch de strijd tegen het water. Beton, klei, zand, damwanden, beschoeiingen. Zorgen dat de grote weerwolf, het water, buitengehouden werd.

We hebben gezegd: dat kun je ook anders bekijken. We zijn honderden jaren verder, we hebben veel andere technologieën en we hebben andere belangen dan alleen maar het water keren. We hebben ook belangen om met het water samen tot leefbare delen van Nederland te komen. Vandaar "Bouwen met de Natuur".

Er zijn mogelijkheden. Ronald Waterman, Statenlid in Zuid-Holland, verkondigt al 30 jaar het principe van bouwen met de natuur. Ik heb al die jaren met hem mogen samenwerken en hij zegt: dat principe is hét principe waarlangs de nieuwe waterstaatwerken moeten worden beoordeeld en vormgegeven.

Voor de kust betekent dat bijvoorbeeld zandsuppletie in plaats van harde beschoeiingen zoals de Hondsbossche Zeewering of de Delflandse hoofden. Zand is er genoeg. Hier ziet u een hopper die het zand voor de kust spuit. De natuur laat dat zelf aangroeien en laat het zelf tot een dynamische kustlijn worden.

Je moet dat bouwen met de natuur doen op basis van veranderende inzichten en veranderende belangen. Dat geeft op den duur de minste kosten. En het geeft de mogelijkheid om andere belangen mee te koppelen. Belangen van woningbouw, van recreatie en van natuur. Maak daar gebruik van en beschouw het niet meer als een blauw waterprobleem maar als een groen én blauw waterprobleem. Dus niet alleen maar Delft, maar ook Wageningen.

Daar ligt de echte uitdaging en dat hebben wij samengevat onder het hoofd: "Bouwen met de Natuur". Voor ingenieurs/ontwerpers is daar de toekomstige uitdaging. Ik mag op de Waterbouwdag op 1 oktober spreken en dan zal ik de jonge ingenieurs die in opleiding zijn met name daartoe uitdagen.

Een van de dingen waarvoor wij kwamen te staan: mag je nu bouwen op ongunstige locaties? Bijvoorbeeld in laag Holland? U ziet hier een foto van een polder bij Moerkapelle,

die ligt 7 meter onder de zeespiegel. Hoe harder je daar het water uitmaalt, hoe harder hij zakt, want het is veen. Dat kost heel veel geld. Moet je daar in de Zuidplaspolder een stad bouwen, waar we al 15 jaar over praten?

Wij hebben gezegd: in beginsel kan dat. Waarom? Omdat technisch gesproken zich niets daartegen verzet, maar dan moet je wel een paar dingen in de gaten houden. Eerst een gedegen kosten-/batenanalyse maken en niet denken: laten we het maar hier doen want daar kan het niet. Of als je hier over de polders praat: in de polder willen we het niet en we willen de huizen ook niet, dus dan moet het maar, en daar kom ik straks op, in het IJsselmeer.

En je moet de toekomstige lasten van beheer en onderhoud ook meetellen, want die komen erachteraan. Bijvoorbeeld uitmalingkosten. En je moet die kosten laten dragen door wie ervan profiteren. Als je daar wilt wonen, of in een rivierbedding wilt wonen, dan moet je ook maar de risico's nemen die daarbij horen. Maar je moet het niet verbieden, hebben we gezegd.

Nogmaals, de rivieren. Er is het programma Ruimte voor de Rivier; de integrale verkenning voor de Maaswerken. Dat loopt en gaat gelukkig goed. Ik heb vorige week in Roermond een verhaal mogen houden. Daar maakt men zich grote zorgen over met name de Grensmaas. Dat is hier niet zo relevant, maar we moeten ruimte reserveren want we hebben meer nodig.

Dan natuurlijk het IJsselmeer. Ik dacht eerst dat hier te kunnen vermijden, maar dat lukt niet denk ik. Waarom hebben wij gezegd dat je moet overwegen of je het IJsselmeerpeil zou moeten verhogen? Dat heeft twee redenen. De eerste reden is dat de zoetwatervoorziening van Nederland zeer gediend is in de toekomst met een van de grootste zoetwaterreservoirs van West-Europa, het IJsselmeer. Dat hebben we binnen handbereik. Moet je het in dat licht nu niet eens opnieuw beoordelen?

Dat is een vraagstuk dat zich misschien pas over 30 à 40 jaar voordoet, maar, terecht zoals de commissaris net zei, daarop moet je je nu al voorbereiden als je bijvoorbeeld plannen voor de uitbouw van Almere onder ogen wilt zien. Juist dat laatste punt heeft ons ertoe gebracht aan te geven: verander nu niet het peil van het Markermeer, maar verander het peil van het IJsselmeer.

Dat heeft natuurlijk grote gevolgen voor al die omliggende steden en dorpjes en voor de dijken daar. Er waren al dames die zeiden: kan ik mijn tuinstel voor de winter nog buiten laten staan, of drijft het al weg als uw plannen doorgaan? Zo hard gaat het allemaal niet, maar het is wel een principiële keuze.

Als je je zou afvragen: hoe wil je dat dan vormgeven, dan hebben wij gezegd: dat is open, dat staat helemaal ter discussie. Er zijn tientallen mogelijkheden om dat vorm te geven. Van de polders hebben we geleerd. De eerste polder plakten we tegen het oude land aan en daarna zeiden we vanwege de hydrologieverstoring in het oude land: daar moet een meer tussen. Stel je voor dat je steeds de stijging van het IJsselmeer in de vorm van een soort binnenzee gestalte geeft, terwijl je de randmeren het oorspronkelijke peil laat behouden.

Het tweede belangrijke argument. Als de zeespiegel stijgt dan kun je het water van de IJssel en van de uitmalingen van de omliggende polders uiteindelijk niet meer via vrij verval bij eb lozen. Die ebslag wordt steeds korter. Dus moet je gaan pompen. Als je dan berekeningen maakt over de pompcapaciteit die daar moet staan, die is enorm. Dat blijft tot in lengte van dagen en wordt alleen maar erger.

Moet je dat willen? Dan kun je zeggen: als je er een meter opzet dan blijft dat ook. Maar dan heb je de eerste honderd jaar geen zorgen en dan heb je het andere voordeel wel.

Welnu, dat waren de argumenten. Wij hebben ons niet begeven in de vraag: hoe moet dat dan precies. Wij hebben nog een andere filosofie, namelijk: wij maken geen plan, wij zetten denkrichtingen uit, keuzes uit die de uitgangspunten vormen voor nadere plannen en nadere

invulling. Het moet gebeuren aan de basis, bij de mensen die er wonen, zowel de verdere plannenmakerij als de verdere uitvoering.

Wat kost dat nu? Dat hebt u allemaal wel gezien. Dat valt helemaal niet tegen. Zeker niet waar we de laatste tijd aan gewend geraakt zijn. € 100 miljard over honderd jaar. Daar kunnen we het mee doen. Die € 100 miljard hebben we de laatste tijd in de banken gestoken. Daarover is aanmerkelijk minder gediscussieerd.

Er zit € 100 miljard in het bankwezen. Gedeeltelijk is dat erin gebleven, en voor een klein deel is dat in bepaalde zakken gevloeid. Daarvan hadden we als je achteraf kijkt, Nederland honderd jaar veilig kunnen maken. Die discussie is wel gevoerd op het niveau van het kabinet en er komt dus een fonds.

Die kosten, die wel hoog zijn, zijn natuurlijk maar een fractie van wat we beschermen. € 1 miljard op € 2.000 miljard beschermd belang is 0,5 promille. Daar kan niemand zijn huis voor verzekeren. Niemand kan zijn huis verzekeren tegen brand voor minder dan één promille.

De kans op overstromingen en de kans op grote hoeveelheden slachtoffers, dames en heren, is tien keer zo groot als alle andere kansen van onheil bij elkaar. Als je dat tot je laat doordringen: terrorisme, brand, verkeersongelukken, noem alle onheil maar op die een mens kan overkomen, dan is de kans dat grote hoeveelheden mensen verdrinken tien keer zo groot, zoals de stand van de dingen nu is.

Kunnen we dat met € 1 miljard per jaar het hoofd bieden? Het antwoord is ja, en dat moeten we dan ook doen. Toen hebben we gezegd: dat moet een koersvaste aanpak worden, de minister-president moet hier het voortouw nemen. Dat is ook gebeurd. Er is een ministeriële stuurgroep, men is hard aan het werk gegaan. Er moet een Deltaregisseur komen.

Iemand met bevoegdheden. Niet een soort manusje-van-alles die met de pet in de hand eens bij gedeputeerden en dijkgraven en dan weer bij ministers langs gaat: denkt u niet dat we het toch eens zo zouden moeten doen, of: jongens, zoek toch niet zo veel ruzie.

Nee, iemand die zegt: ik heb u allemaal gehoord en begrepen, zo gaat het gebeuren. Zoals je dat bijvoorbeeld in een bedrijf zou doen als je de baas bent. Ik zeg het ook wel eens tegen mijn zoons: ik heb jullie allemaal gehoord en het gaat zo gebeuren. Het werkt nog steeds. Maar er zijn tekenen die erop wijzen dat deze machtswoorden slijten. Niet voor deze Deltaregisseur. Dat is echt een cruciale figuur die niet alleen smeermiddelen moet aanreiken, maar ook knopen moet doorhakken.

Want denk erom dat er in Den Haag tussen departementen wat "afgepalaverd" kan worden en gevochten en geschoven en gezeurd. Dan moet je op een gegeven moment zeggen: nu is het afgelopen.

De regio moet verantwoordelijk worden voor de uitwerking en de uitvoering. Dat is een heel wezenlijke keuze. Niet Den Haag, niet de Haagse tekentafels, maar de regionale mensen moeten de ruimte krijgen in de uitvoering en de uitwerking. En om de centen zeker te stellen, moet er een Deltafonds komen. Daartoe is ook besloten.

Daarin kun je een stuk van de aardgasbaten kwijt. Die gaan nu op in allerlei andere goede dingen, daar zal ik niets van zeggen, maar veiligheid is toch een heel wezenlijke taak van de overheid. En je kunt daarop eeuwigdurende staatsleningen uitschrijven. Toen riep iemand in Den Haag: dan gaat de staatsschuld omhoog. Dat was nog voor de crisis. Na die tijd heb ik er niemand meer over gehoord.

Toen heb ik gezegd: als je zakelijk denkt dan is er niets op tegen om schulden te maken, als het rendement op de investeringen maar groter is. Dat doet toch elke zakenman? Dat doet toch elke boer? Welnu, dat is in Den Haag kennelijk anders. De nieuwe generatie zou dan de rente moeten betalen en misschien ook de aflossing, maar als je het in de vorm van eeuwigdurende obligaties doet komt er nooit een aflossing.

Dan zou je kunnen zeggen: de rente is de verzekeringspremie op de veiligheid. Wij, maar ook toekomstige generaties moeten daaraan meebetalen. Wat zou daar tegen zijn? Zij hebben toch ook het genot van de veiligheid? Waarom zouden wij dat allemaal moeten betalen? Afgezien van het feit dat we het al of niet zouden kunnen, waarom zou dat nodig zijn?

Dus dat argument dat de staatsschuld stijgt, is echte onzin. Dat is kruideniersmentaliteit, of gebrek aan economisch inzicht. Kiest u maar. Meestal is het het eerste.

Dat moet in een wet worden vastgelegd en die wet is in voorbereiding. Eigenlijk zou je kunnen zeggen dat het geheel geweldig op koers is. Dat is een grote verworvenheid in ons land en ook uniek, dat er een rapport komt en dat binnen een jaar alle stappen gezet zijn die nodig zijn om dit vast te leggen.

Een wet legt immers de verplichting van de overheid jegens zijn burgers vast, in dit geval voor veiligheid. Dat kan een ramp voorkomen en dat is uniek in de geschiedenis van ons land en getuigt, eerlijk is eerlijk, van een groot inzicht en dat is nou echt in de traditie van Cornelis Lely. Dank u wel.

INLEIDING OP HET CO-REFERAAT DOOR DE HEER TIESINGA

Ir. Arjan Agema

Dank u wel voor deze mooie en zeer uitdagende lezing. We hebben gevraagd aan dijkgraaf Tiesinga om een reactie te geven op deze presentatie. De heer Tiesinga heeft het nodige gemeen met de heer Veerman. Behalve dat ze in hetzelfde jaar geboren zijn en allebei van CDA-huize zijn, hebben ze een achtergrond als landbouwer en hebben ze beiden de nodige stappen gezet op het gebied van het waterbeheer.

De heer Tiesinga is dijkgraaf van het Waterschap Zuiderzeeland en lid van het bestuur van de Unie van Waterschappen. Ik geef hem graag het woord.

CO-REFERAAT OP DE LEZING VAN PROFESSOR VEERMAN

Drs. Henk Tiesinga, dijkgraaf van het Waterschap Zuiderzeeland en bestuurslid van de Unie van Waterschappen

Goedemiddag, dames en heren, in het bijzonder Cees Veerman en collega Alfred van Hall. Het is met heel veel plezier dat ik de uitnodiging aannam om te reageren op het verhaal dat Cees Veerman zou houden, de lezing hier. Inderdaad, we hebben een aantal dingen gemeen in onze achtergrond.

Ik herinner me het jaar 1976 nog heel goed. Misschien weet hij wel waarom. Had je ook uien toen? Je hebt nooit uien gehad. Die waren vreselijk duur dat jaar. Dat zijn herinneringen die je hebt aan zulke jaren en die gaan nooit meer uit je geheugen.

Dames en heren. In 1998 inundeerde de Noordoostpolder. Dat was niet een ramp die van buiten kwam, maar die van boven kwam binnen het eigen gebied, heel veel regen. Ik liep 's nachts met mijn directeur door het gebied, ik was toen nog niet zo heel lang dijkgraaf, en ik zei tegen hem: hoe lang houden we dit hier vol in Nederland? Toen zei hij: nog heel lang, met onze techniek redden wij dat nog jaren.

Ik denk ook dat dat lukt. Als we zulke commissies hebben die zo intensief en zo wijs met reacties komen en aanbevelingen, dan houden we het nog heel lang vol. Bedankt voor je lezing, Cees, deze was weer heel erg plezierig.

Ik had hetzelfde idee weer dat er ook bij de presentatie van jullie als commissie was. Ik ben betrokken bij een beweging die zich bezighoudt met zingeving, geloofsspiritualiteit, en die

hebben als jaarthema 'De vanzelfsprekendheid voorbij'. Dat was ook het gevoel dat ik had bij de presentatie van de commissie, maar eigenlijk is dat elke keer weer zo.

Je brengt het op een bepaalde manier, waarbij even die vanzelfsprekendheid voorbij is dat het zomaar allemaal vanzelf gaat hier. Het gaat niet vanzelf. Daar moet veel voor gebeuren. Je hebt daarover heel wijze dingen gezegd. Dank voor je kwaliteit, dank voor je publiciteit. Want, beste mensen, dat is voor de watersector en voor onze veiligheid heel belangrijk.

We zitten hier in een kerk. Veerman en ik hebben samen eerder in een kerkje gezeten, op Schokland. Toen mochten we ook beiden iets zeggen en toen zei Cees: nu grijp ik de kans. En hij ging bovenop die hoge kansel staan, want hij wilde het volk ook wel eens toespreken. Waarschijnlijk was dat al het beeld van wat nu allemaal gebeurt en gekomen is.

Ik was daar vorige week weer. Toen was er een Veldacademie Schokland. Dat ging ook over dit onderwerp. De vice-voorzitter van de Deltacommissie, de heer Heidema, was daar aanwezig en er waren veel burgemeesters; vanuit Noord-Holland, vanuit Friesland. Wat mij daar opviel was dat het hele verhaal een dogma geworden is. Namelijk, het IJsselmeer gaat 1,5 meter omhoog.

Dat is de actualiteit van vandaag. Dat is heel bijzonder. Een prachtig verhaal voor de toekomst. Dat hebben we ook in religieuze zin, dat boodschappen uit het verleden vertaald worden door mensen in dogma's: het moet precies zo, zo is het gestold en anders hoor je er niet meer bij. Dat hebben we hier in feite ook al heel snel te pakken.

Want men zegt: het IJsselmeer gaat 1,5 meter omhoog. Terwijl ik juist heb geleerd en ook beleefd, dat er een heel andere boodschap in zit en die zullen we met elkaar heel duidelijk moeten uitdragen. Namelijk, een heel open boodschap.

Ik heb het zien staan en je hebt het zelf ook gezegd vanmiddag. Het is een heel simpele boodschap. Er zijn trends en die trends moeten richting geven in beleid, die moeten leiden tot keuzes bij maatregelen en dat moeten we monitoren, valideren zo u wilt, en de feitelijke veranderingen goed controleren. Beleid, maatregelen, controle.

Welke trends zijn dat dan? Helemaal niet zo veel. Veel meer economische waarde, en dat groeit nog steeds in ons land, veel meer mensenlevens, bodemdaling – je hebt hem nu niet genoemd, maar heel belangrijk en wezenlijk – een doorgaande bodemdaling in ons land en toename dan wel verandering van water aan vier kanten. Van boven, de neerslagpieken die droogte en natte geven, aan de zee kant, aan de rivierkant en de meesten vergeten: aan de onderkant.

Want er komt steeds meer kwelwater naar boven. Hoe dieper wij komen, hoe hoger het om ons heen gaat, hoe meer eraan komt, hoe meer kwelwater. Dus de trends zijn: economische waarde, mensenlevens, bodemdaling en aan vier kanten veranderend watergedrag. Dat moet ons richten in beleid, keuzes van maatregelen en monitoring.

Daarover hebben jullie een aantal dingen gezegd. Ik kom dan tot een kwadrant van vier thema's die erin zitten. Het kwadrant begint met klimaat, gaat door naar veiligheid, zoetwatervoorziening en integraliteit. Dat zijn denk ik de vier thema's en daar wil ik kort bij stilstaan.

Als we het over klimaat hebben dan kunnen we daar geweldige bomen over opzetten. Dat moet ook gebeuren. We hebben binnenkort in Denemarken weer die hele discussie, we hebben allerlei discussies: waar komt het nu van? Ik heb een beetje het beeld dat we zitten tussen de uitersten van Al Gore, die heeft een "inconvenient truth", maar misschien blijkt het achteraf wel een message te zijn, en Salomon Kroonenberg, hoogleraar TU Delft.

Wellicht hebben jullie allemaal het boek van hem gelezen, 'De menselijke maat'. Hij zegt: beste mensen, ons collectieve geheugen is zo kort, wij kunnen die geologische bewegingen op de lange schaal niet begrijpen en niet goed verwerken; dus houd er rekening mee dat iets wat wij op de korte termijn, en dat kan wel een paar honderd jaar zijn, als positief en goed betitelen, op een heel lange termijn misschien niet goed is.

Dat is wel iets wat je dan weer heel erg nuchter maakt. Voor het waterbeheer zeg ik: laten wij ons richten op de genoemde trends. We meten ze. Ze zijn feitelijk en dat is het. Daar hebben we rekening mee te houden. De politieke discussie over dat klimaat laten we ergens anders, want die moet natuurlijk gevoerd worden.

Het tweede thema, de veiligheid. Veiligheid, een primaire opdracht voor de commissie, heeft te maken met waterkeringen. Het is denk ik heel goed dat nog eens in beeld gebracht wordt, dat er een achterstand is met betrekking tot de normen die wij in de jaren vijftig/zestig van de vorige eeuw gesteld hebben voor onze waterkeringen. Daarbij komt dat het nog veel veiliger zou moeten vanwege het groepsrisico, vanwege een andere normeringssystematiek, de risicobenadering.

Dat is naar de toekomst toe, maar ook uit het verleden is er een grote achterstand. Dat is geld van de rijksbegroting dat niet loskomt. Je hebt iets gezegd over waterbeheerders met een eigen belastingsystematiek. Als je afhankelijk bent van de rijksoverheid en die maakt niet de goede prioritering en afwegingen, dan worden onze waterkeringen dus niet op tijd op niveau gebracht.

Keer tien, zeggen jullie dan. Dat heeft volgens mij een impact gegeven die niet het goede beeld brengt. Keer tien heeft te maken met risico's. Ik heb heel veel mensen ontmoet die zeggen: keer tien die dijk. Die zien ineens geweldige waterkeringen waar alles achter zit, zodat ze helemaal niets meer zien. Ik denk dat we dat 'keer tien' wat moeten nuanceren. Dat heeft met risico's te maken en dat kan misschien maar 5 cm op een dijk zijn.

Dus dat is iets wat we met elkaar moeten oppakken. Wij zijn op dat gebied als Waterschap Zuiderzeeland heel actief geweest met het beleid rond waterkeringen. Als je daarmee bezig bent en je kijkt naar de toekomst, dan betekent het dat je ook ruimte moet creëren en ruimte moet vrijhouden rond die waterkeringen.

Ik moet je zeggen dat wij ontzettend veel moeite hebben gehad in onze regio met andere overheden om die ruimte te reserveren. Er zit zoveel concurrentie. Gelukkig zijn er vragen gesteld in de Tweede Kamer over het beleid van Waterschap Zuiderzeeland en heeft de staatssecretaris nog eens bevestigd dat dat een voorbeeldbeleid is voor het hele land. Zo'n veer mag je ook wel eens opsteken.

Wat leidend moet zijn, en dat vergeten we wel eens, is: preventie is nummer één. Natuurlijk kunnen we met elkaar gaan kijken: je moet ruimte houden, je moet kijken of je ook weg kunt komen. Maar preventie is veel meer dan tien keer zo belangrijk als evacuatie. Preventie betekent zorgen dat het niet gebeurt.

Ook hier in Flevoland is het een badkuip, een heel grote badkuip. We hebben vorig jaar TMO gehad, een oefening waarbij de dijk doorbrak, en dan moet je eens kijken wat er gebeurt. Dan moet je je maar de vraag stellen of we hier weer heen kunnen de eerste paar jaar en of we dan nog het geld over hebben om het allemaal weer opnieuw aan te leggen. Dus preventie, preventie, preventie en dan praten we pas over andere dingen.

Als je het over dijken hebt, dan heb je het ook over ruimtelijke ordening. Sowieso denk ik dat de relatie met de ruimtelijke ordening in het hele advies van Veerman te onderbelicht is gebleven. Het heeft namelijk consequenties, voor ruimte maar ook voor functies. Ik noemde daarnet kwel, het heeft ook functies met landbouw. Wat voor producten kun je telen?

Er zijn dus heel veel consequenties en die zijn in ruimtelijke ordeningszin niet meegegeven. Daarom praten we er wel eens wat te makkelijk over. Veiligheid waterkeringen noemde ik daarnet. Het tweede is buitendijks bouwen. Een misser, Cees. Ik ben maar even heel helder.

Waarom? De commissie zegt: wie daar wil zitten, die doet het maar en die heeft een eigen risico. Dat is denk ik in deze bevolkte regio's niet meer een beleid en een houding die je van een overheid mag verwachten. Wij hebben ook hele discussies. Er is één provincie in Nederland die beleid heeft gemaakt met betrekking tot veiligheid van buitendijkse gebieden. Dat is de provincie Flevoland.

Als waterbeheerder hebben wij dat te handhaven. Wij doen dat ook. We hebben nog wel eens wat verschillende opvattingen over hoe veilig het daarbuiten dan moet zijn. Maar wat wel heel belangrijk is, is dat je niet iemand daar maar moet laten gaan, want als het misgaat bellen ze wel en gaan we er wel heen en halen we ze wel weg en hebben we allemaal weer kosten.

Dus voorwaardenscheppend bezig zijn voor buitendijs bouwen is heel belangrijk in onze delta die zo vol met mensen zit. Dus ik ben er meer een voorstander van om sturend bezig te zijn.

Het derde thema gaat over de zoetwatervoorziening, een heel belangrijk thema. Het is hier heel warm, we zitten in de zon, dus dan merk je: dit is een belangrijk thema. Het is veel breder dan drinkwater, het heeft te maken met natuurbouw, met landbouw, met bescherming van funderingen, grondwaterregimes.

In feite leven wij een beetje vanuit de filosofie: in het veen kijkt men niet op een turfje. Zo zijn we groot geworden in ons waterrijk gebiedje. Maar dat veen wordt zo nu en dan wel eens droog en we hebben ook alle veengebieden verdroogd. De sponswerking van ons land is inmiddels weg, grotendeels door drainage en ruilverkavelingen.

Dus het is helemaal niet vreemd als je een stukje natuurbouw ziet als ook een correctie van wat we in het verleden fout hebben gedaan. Wat wij missen is een totaaloverzicht van de zoetwatervraag. Wat is nu op langere termijn de zoetwatervraag in dit land? Wat is het aanbod? En hoe gaan we er dan mee om?

Waar slaan we het op? Het IJsselmeer is genoemd, Markermeer, er zijn meer plekken te noemen. En hoe voeren we het van de ene naar de andere plek? Want doorvoer van het IJsselmeer via een niet verhoogd Markermeer, via het westen naar het zuidwesten, is nogal iets.

De IJsselmeerpeilontwikkeling heeft in feite één grote kernvraag in zich en dat is het Nationaal Waterplan. Aanbod, vraag, waar bergen we het, één plek, twee plekken, en hoe voeren we het door als we het nodig hebben. Die vraag is denk ik leidend voor heel veel vervolgvragen.

Er is inmiddels een nationale zoetwaterclub bezig onder leiding van het Directoraat-Generaal Water en ik ben heel benieuwd wat daar uitkomt. Ik kan me niet voorstellen dat daar een maatregel bij past van brak water in dat zoetwaterbekken.

We hebben hier in dit gebied nogal eens de discussie dat een deel van het IJsselmeer brak water zou kunnen worden. Als je kijkt naar hoe belangrijk zoet water is, dan moet je geen brak waterzone in het IJsselmeer leggen. Ik ben niet tegen een brak waterzone, maar leg hem dan aan de andere kant van de Afsluitdijk, dan heb je ook geleidelijke overgangen. Zo leren we vanuit die studie steeds meer.

Het vierde en laatste thema, de integraliteit. Het mooie wat erin zat was dat het hele land werd bekeken. We hebben tot nu toe heel vaak op delen van het land studies gehad. Deze commissie heeft het hele land bekeken en dat is een heel goede integraliteit. Ook een bredere scope. Je noemde het al: wonen, werken, recreëren.

Gisteravond was ik bij het waterdiner van de Waterunie. Daar waren nogal wat mensen aanwezig en het ging over de vraag: hoe breed moet je nu gaan in die integraliteit. Daar kwam iemand met het voorstel om de krimp van sommige gebieden in Nederland, zoals Limburg en Groningen, te betrekken bij het waterbeheer.

Ik denk dat we dan niet meer aan het beheren toekomen, maar met z'n allen blijven praten. Dus die breedte is ook weer beperkt, namelijk in de functionele opdracht veiligheid. De brede kijk geeft wel ruimte, maar het geeft ook weer een beperking, want je kunt niet alles eraan verbinden.

Een tweede vorm van integraliteit, en die mis ik in het advies van Veerman, is de relatie tussen het hoofdwatersysteem en het regionale watersysteem. Het hoofdwatersysteem, dat zijn onze grote rivieren, dat zijn de grote meren en dat is de kust.

Er liggen 26 regionale watersystemen, waterschappen, aan dat infuus. Die drinken eruit en die brengen daar water naartoe. Acht provincies drinken uit het IJsselmeer. Er liggen er zes omheen, acht drinken eruit. De effecten van het hoofdwatersysteem op de regionale watersystemen zijn niet goed in beeld en dat geeft heel veel verkeerde reacties in het gebied, heb ik gemerkt.

Aan wat voor effecten moeten we dan denken? Dan denk je aan de waterkeringen, de dijken. Moeten die groter, moeten die hoger? Je denkt aan de relatie rivierafvoer en IJsselmeerpeil, de IJsseldelta bij Kampen. Wat voor effect heeft dat dan?

Er zijn inmiddels quick scans gedaan. Je kunt eventueel nieuwe randmeren plannen. Het heeft allemaal met elkaar te maken, maar de relatie rivierafvoer/IJsselmeerpeil moet nog veel verder onderzocht worden. Hoogwaterinrichting voor havens, dorpsgezichten.

Ik moet nog altijd denken aan een televisieuitzending. Er was – volgens mij – iemand in Hindeloopen, die werd geïnterviewd voor de televisie. Hij zat achter de dijk in zo'n klein huisje en de journalist zei: nu moet u hier weg. Ja, dat is vreselijk, zei hij.

Dan denk ik: man, over vijftig jaar is dat huisje allang vergaan. Door de lengte van de tijd die we hebben, kunnen we heel veel maatregelen geleidelijk met elkaar opnemen. Dus kijk daar wel doorheen. Gemaalcapaciteit.

We hebben een berekening gemaakt. Het is het grootste gemaal van Europa dat wij hier hebben als je de opvoerhoogte erbij doet, de Blocq van Kuffeler. Als we 10 cm meer peil hebben in het Markermeer, dan is de capaciteit van het gemaal 10% minder. Dus het heeft een direct gevolg ook op gemaalcapaciteit.

Kwel. Wij hebben een gebrek aan hydrologen in ons land en we weten niet precies hoe alle kwelsystemen werken. Dat het een heel belangrijk thema is, is zonder meer duidelijk. Maar ik verzet mij tegen mensen die nu al roepen: het kan allemaal niet. Dat is onderbuikgevoel.

Laten we de tijd nemen om de dingen goed in beeld te brengen. Ik herinner mij nog toen IJsseloog aangelegd werd. Dat was een slibdepot voor verontreinigd slib uit het Ketelmeer, tussen de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland. Alle ingenieurs van Rijkswaterstaat hadden gezegd dat er geen effecten zouden zijn en we hebben jaren heel erge effecten gehad, met kwel en met slechte kwel, met zout, met chloride.

Dus we moeten nog eens heel goed kijken of al die berekeningen en modelleringen wel goed zijn. Laten we er tijd voor nemen en onderzoek naar doen. De doorvoer van zoetwaterstromen.

Er is een flink aantal elementen die een stevige relatie hebben met het hoofdwatersysteem en met de regionale watersystemen en dat zullen we beter moeten onderbouwen. Tot zover een aantal noties en zo kom ik tot een afronding.

Wat heb ik gezegd. Blij dat de vanzelfsprekendheid ook vanmiddag weer voorbij is. Het dogma moet weer van tafel en daar moeten we aan werken. De trends zijn onweersprekbaar en die moeten ons leiden.

Het peil zal stijgen, daar ben ik van overtuigd, want dat hoort bij flexibiliteit van het watersysteem; veerkracht van het watersysteem. Hoe hoog? Dat zal de tijd uitwijzen. Brak water is contrair aan zoetwatervoorraad in het IJsselmeer.

Er is nog iets, ecologische doelstellingen moeten worden vastgesteld op basis van toekomstomstandigheden. Ecologische doelstellingen zijn nu allemaal in het verleden geformuleerd. Als je kijkt naar wat er allemaal om ons heen verandert, dan zitten we met die historische doelstellingen en daar zullen we dan ook naar de toekomst met elkaar meer naar moeten gaan kijken.

Er is veel onderzoek nodig. We hebben nog tijd en het is betaalbaar. Het is een half procent van ons bruto nationaal product. Je hebt genoeg gezegd over geld, het is kiezen voor veiligheid, prioriteren.

Als wij het gevoel hebben dat onze publieke organen die prioritering niet aankunnen, dan zullen we daarover in de structuur dingen moeten regelen. En dan moet je aan het werk. Dat betekent dat er een open attitude, een open houding, moet zijn.

Ik heb Cees Veerman een paar maanden geleden ergens horen roepen: dan moet de regio aan het werk. Dat hebben we gedaan, Cees. Hier is een programmabureau, inmiddels bemenst met zeven à acht personen, in het IJsselmeergebied.

Er is een projectdirecteur, er is een bestuurlijke groep die daaromheen zit, met de rijksoverheid en regionale overheden. Binnenkort komen daar ook de maatschappelijke organisaties bij. Dus de handschoen is opgepakt. De financiering is door de regio gedaan op dit moment, want wij zien dat dit heel belangrijk is om met elkaar te doen.

Iets heel anders. Ik kwam nog een boek tegen, 'De geschiedenis van de Zuiderzeevereniging'. Ik heb nogal wat van die boeken in de kast staan. Het viel mij op dat daar een hoofdstuk in zit dat heet: Het IJsselmeerpeilrapport. Ik zou afrondend daaruit een paar stukjes willen lezen.

"De dichting van het laatste sluitgat in de Afsluitdijk was op 28 mei 1932 een feit geworden. Het laat zich inzien dat de Zuiderzeevereniging en andere belangengroepen daarna met enige spanning uitkeken naar de zo lang en zo dikwijls aangezegde voordelen daarvan, die vooral betrekking zouden hebben op een betere afwatering in de winter en een gunstiger watervoorziening door de inlaat van zoet water in de zomer. Door allerlei omstandigheden was het door Lely en de Staatscommissie 1892 aanbevolen waterpeil van 40 cm beneden NAP voor het jonge IJsselmeer vooralsnog echter niet te realiseren.

In dit stadium begonnen bovendien vooral de binnenscheepvaart en Defensie bezwaren te maken tegen een IJsselmeerpeil van 40 - NAP. De scheepvaart verwachtte er hinderlijke belemmeringen van, terwijl het bezwaar van Defensiezijde in de eerste plaats gezocht werd in de onvoldoende mogelijkheid van een snelle inundatie. Beide vonden een minimumpeil van -13 NAP, dat toen wel al was bereikt, meer in aanmerking komen."

Het relaas gaat verder en dan komen er overstromingen en allerlei discussies. Dat is wel heel leuk om te lezen.

"Vooraf vice-voorzitter Smeenge (gemaal Smeenge, Kraggenburg Kadoelen) zou binnen en buiten de vereniging weer benadrukken zoals hij bij vroegere gelegenheden al had gedaan, dat hij en anderen van aanvang af voorstanders van de afsluiting en drooglegging waren geweest. Niet in de eerste plaats om de zoveel hectare grond die daardoor gewonnen worden, maar vooral ook om 'den regelmatig waterafvoer, den waarborg tegen hoog water door het peil van Lely in uitzicht gesteld'. Doordat men op nakoming van deze belofte meende te kunnen vertrouwen, merkte Smeenge voorts op, werd bijvoorbeeld te Zwartsluis geen stoomgemaal gebouwd.

Maar de wet van 1926 had een IJsselmeerpeil van -40 NAP uitgesloten zolang de aan Defensie in uitzicht gestelde werken nog niet waren uitgevoerd. Velen aan wie deze belofte destijds was gedaan achtten zich nu gedupeerd, waarover Smeenge zich nu beschaamd voelde. Toen Smeenge dit uitsprak had de vereniging echter al het principebesluit genomen tot instelling ener commissie tot bestudering en weging van alle volksbelangen die met het peil van het IJsselmeer in verband staan.

Voor deze commissie wilde men landbouwkundigen, financiers, ingenieurs en zo mogelijk ook een genieofficier uitnodigen. Over de aanwijzing van een militair als lid van de commissie zou Vissering (gemaal Vissering) minister-president Colijn raadplegen."

Nog een paar kleine stukjes.

“Na enige discussie, waarbij onder andere werd opgemerkt dat het oorlogstijd was toen tot de aanleg van de Afsluitdijk werd besloten en de zekerheid om tot een snelle inundatie te komen toen dus ook al had ontbroken, besloot men de militaire zijde te laten rusten en zich tot de economische factoren te bepalen.

En dus besloot de vergadering uiteindelijk definitief over te gaan tot de vorming van een studietoelstand in zake het gewenste peil van het IJsselmeer.”

Dan staan daar een heleboel namen. Een voorzitter ingenieur Wouter Kool. Ik ken hem niet, maar later komt er nog een ingenieur Wouda van de Provinciale Waterstaat in Friesland bij en die kennen we allemaal van het stoomgemaal Wouda.

Aan het eind, en dat vind ik heel leuk, kun je zien hoe er toen mee omgegaan werd en hoe er nu mee omgegaan is. Ik zie in gedachten wat er vorig jaar bij de presentatie gebeurde.

Ik lees nog even verder.

“De commissie noemde zich Commissie uit de Zuiderzeevereniging ter bestudering van het wenselijke peil van het IJsselmeer en de aanbieding van haar eindrapport aan de minister van Waterstaat had niet vroeger plaats dan april 1935, ofschoon dat rapport al in december 1934 was gereedgekomen. De bijzondere factoren die deze vertraging hebben veroorzaakt, alsmede die welke de publicatie enige tijd hebben verhinderd, zullen tegen het einde van deze paragraaf worden beschreven.”

Aan het eind staat dan, en daar sluit ik mee af:

“Het werk van de IJsselmeerpeilcommissie werd vertraagd doordat de commissieleden deze arbeid naast hun gewone maatschappelijke taken hebben uitgevoerd en bovendien nogal verspreid woonden. Als vooral hinderlijk werd de late rapportage van professor Visser ondervonden, waarover commissiesecretaris Van der Waarden op 7 maart 1934 aan de secretaris der Zuiderzeevereniging Welming schreef: Hiermede heeft de langdurige en zeer onaangename vertraging welke ons werk door toedoen van professor Visser moest ondergaan, gelukkig eindelijk een einde gevonden.”

Als laatste zin:

“Vertraging met betrekking tot de aanbieding van het eindrapport aan de minister van Waterstaat hield voornamelijk verband met het ontbreken van geldmiddelen en het zoeken daarnaar om het rapport te kunnen drukken.”

Zo zie je maar! Ik dank u zeer voor uw aandacht.

AFSLUITING

Ir. Arjan Agema

Dank u wel. Daarmee komen we aan het eind van deze middag. De commissaris, de heer Verbeek, moest helaas eerder vertrekken maar hem zullen wij later nog bedanken. Ik wil nu graag de heren Cees Veerman en Henk Tiesinga heel hartelijk danken voor hun presentatie en reactie.

Namens het Kennistransfercentrum wil ik hun een kleine attentie overhandigen. Verder bedank ik de organisatie voor deze bijeenkomst, met name de heren Chris Leeuwe en Bart Fokkens van het Kennistransfercentrum, die zich zeer hebben ingespannen om deze middag te maken tot wat het is geworden. Nieuw Land, met name Karin Dibbits wil ik graag bedanken voor het organiseren.

Ook de mensen van De Pijler, veel dank voor de prima organisatie.